

'Wij eisen geluk!' stond er jarenlang met grote letters op een Amsterdamse muur geschreven. Duizenden mensen moeten het gelezen hebben, verbaasd of geamuseerd. Of geërgerd, misschien. Hoe kun je nu geluk eisen? Dat is toch zeker nonsens! Dat kan helemaal niet.

Tegenwoordig is de muur verdwenen. En ook de tijd om geluk te eisen lijkt definitief voorbij. Wij leven in een no-nonsense tijd. Althans, dat zegt iedereen. En je kunt het ook bijna dagelijks in de krant lezen. In onze tijd, luidt het dan, is geen plaats meer voor zulke onzin als de bovenstaande leuze. Zij stamt vast nog uit de jaren zestig. Toen was dat anders. Toen werd er ruime aandacht besteed aan zogenaamde ludieke provocaties. Jongeren en studenten probeerden er de burgerij mee op de kast te jagen, of zoals het in die tijd heette: het 'kloofjesvolk' te provoceren. Ze gooiden bij voorbeeld rookbommen bij het huwelijk van Beatrix en Claus. Of ze bezetten de universiteit om medezeggenschap in het bestuur af te dwingen. En een groep programmamakers liet een blote dame op tv zien, wat nog nooit gebeurd was. Dat vond het kloofjesvolk allemaal schandelijk. Ongehoord. En ook meer onschuldige activiteiten vonden ze noodeloos irritant. Zoals het krenten uitdelen van de provo's op het Spui. Of het slapen op de Dam. Of leuzen schilderen. Geluk eisen.

Maar, zegt men vervolgens, die tijd ligt achter ons. Tegenwoordig wordt aan zulke dingen geen aandacht meer besteed. Waarom ook, er wordt aan alle kanten bezuinigd, ingeleverd, gekort. We hebben wel wat anders aan het hoofd dan ons *daar* druk over te maken. De economie moet gesaneerd worden. De werkloosheid moet dalen en het computergebruik srijgen. Grote

Tegenspraken

Maar het valt nog te bezien wat hier nonsens is en wat no-nonsense. Want de leuze 'Wij eisen geluk' is, als zij inderdaad uit de jaren zestig stamt, niet alleen maar een uitdagende kreet, niet alleen maar onzin bedoeld om te provoceren. Er zit waarschijnlijk heel wat meer achter. Zij kan zelfs beschouwd worden als de conclusie van een complete filosofie. En wel de filosofie van Herbert Marcuse. (Toegegeven, die is dan wel héél kernachtig samengevat. Maar als zij op een muur moet ontkomen je daar niet aan.)

Marcuse, een Amerikaans filosoof van Duitse afkomst, was in de jaren zestig de grote ideoloog van het studentenverzet. Bij hem vonden de studenten hun eigen, vage onbehagen over allerlei aspecten van de samenleving haarscherp verwoord. In zijn analyses legt hij namelijk een aantal eigenaardige tegenspraken in onze samenleving bloot. Tegenspraken die ook nu nog gelden, zoals de volgende.

Onze samenleving is de rijkste en technisch meest geavanceerde in de geschiedenis. Zij biedt de grootste en meest realistische mogelijkheden een bevredigend menselijk bestaan te verworven. Voor iedereen. Een bestaan zonder dwang, een bestaan waarin je vrij bent om op je eigen wijze het geluk na te streven, je leven inhoud te geven en jezelf te ontplooien. Een bestaan zonder geestdodende of ongezonde arbeid, zonder uitbuiting of onderdrukking, zonder armoede of gebrek. Een bestaan waarin vrije tijd overheerst en waarin arbeid bestaat uit het vormgeven van je persoonlijke begaafdheden. Dat alles is technisch mogelijk. De maatschappelijke rijkdom is er groot genoeg voor en onze beheersing van de natuur toereikend om het te realiseren.

Behoeften

Maar wat zien we? In plaats van een *vergroting* van de individuele

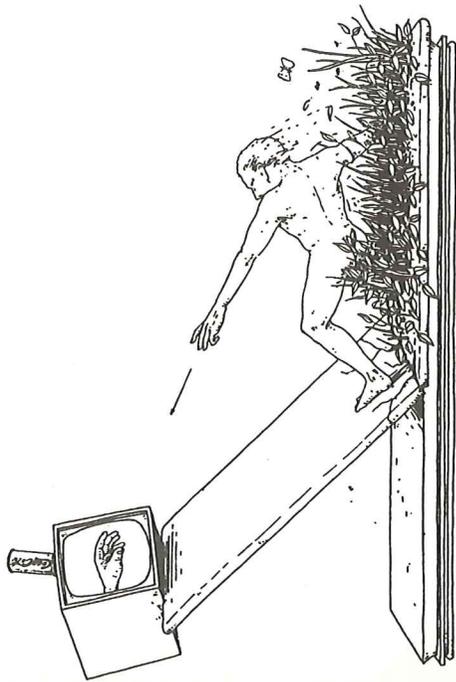
vrijheid lijkt onze welvaart juist een *verkleining* van die individuele vrijheid tot gevolg te hebben. Dat blijkt bij voorbeeld al uit het simpele feit dat niemand tegenwoordig tijd heeft. Iedereen heeft haast, iedereen werkt onder spanning. Het lijkt of ons geen rust is gegund. Hoe komt dat? Volgens Marcuse omdat de mensen geld willen verdienen. Zij streven er helemaal niet naar de tijd aan zichzelf te hebben om op hun gemak hun talenten te ontplooiën of te doen wat ze leuk vinden. Zij streven primair naar geld. Dat vinden ze zo belangrijk dat ze bijna nergens anders tijd voor hebben. En dat betekent haast, stress en vooral: produktie, de dwang om te presteren. Er moet werk verzet worden, er moeten resultaten geboekt worden. Want daar moet het geld vandaan komen.

Maar geld is toch ook belangrijk?, zou je kunnen zeggen. Je moet toch geld hebben om te kunnen leven? Jawel, zegt Marcuse, maar de mensen willen niet alleen geld hebben om te leven. Ze willen eigenlijk vooral geld om dingen te kunnen kopen die ze in feite helemaal niet nodig hebben. Walkmans, video's, motortuig, compactdiscs. Dat soort dingen. Toegegeven, zulke dingen kunnen je wel een plezieriger gevoel geven. Maar ze zijn niet echt *nodig*. Zij behoren tot de categorie onechte behoeften. Het zijn geen behoeften die je uit jezelf hebt, zoals de behoefte aan eten en drinken, aan contacten en plezier, aan vrijheid en doen waar je zin in hebt. Het zijn behoeften die je aangepraat zijn, door de reclame, de televisie, de grote bedrijven. Die zorgen ervoor bij de mensen telkens nieuwe behoeften aan te kweken. Want daarmee creëren ze een afzetmarkt voor hun producten.

Dat aankweken van nieuwe behoeften is zo goed gelukt dat de mensen tegenwoordig lijden aan een soort waren-fetisjisme, zegt Marcuse. Ze hebben een ziekelijke voorliefde voor materiële dingen. Ze zijn zozeer in de ban van het kopen, en van het geldverdienen om weer meer te kunnen kopen, dat ze niet eens meer beseffen wat hun eigenlijke, echte behoeften zijn: een vrij bestaan, contact met anderen, gelegenheid tot zelfontplooiing. De samenleving zou totaal anders kunnen zijn – menselijker, rechtvaardiger en zonder de enorme verspilling en vervuiling van vandaag de dag – wanneer niet alles en iedereen gericht was op het bevredigen van al die onechte behoeften.

Een-dimensionaal

Het ergst van al is volgens Marcuse dat de meeste mensen hun afwijking helemaal niet in de gaten hebben. Ze denken dat ze op de manier waarop ze leven *wel* hun diepste behoeften bevredigen. Ze denken dat ze wel degelijk vrij zijn om te doen wat ze willen, en dat ze zichzelf ontplooiën zoals ze willen. Maar in feite willen ze alleen maar wat de industrie hun opdringt te willen. Ze ontplooiën zich zoals de reclame en de televisie hun hebben aangepraat zich te ontplooiën. Ze denken wat de media hun voor-schrijven te denken. De mensen zijn in hoge mate vervreemd

waar dat is een argument dat Popper nee gevaarlijk vindt. Want wie zo redeneert denkt de wijsheid in pacht te hebben, denkt het beter te weten dan alle anderen. Zo iemand is in staat zijn eigen ideeën (over hoe de samenleving in elkaar moet zitten of wat het echte geluk inhoudt) dwingend aan anderen op te leggen, ook al is niemand het er mee eens. Met andere woorden, dat argument leidt rechtstreeks tot intolerantie, dogmatisme en autoritair optreden.

De grote verworvenheid van onze westerse samenlevingen is volgens Popper juist dat de koers ervan niet wordt bepaald door één opvatting, dat het beleid niet is gebaseerd op één ontwerp, maar dat de politieke beslissingen genomen worden op grond van een belangenstrijd tussen meerdere opvattingen, meerdere ontwerpen. Dat is nu juist het principe van een *democratie*. Het is dat principe dat ons behoedt voor een totalitaire staatsvorm zoals in de oostbloklanden. Daar wordt één bepaalde opvatting over welke behoeften echt zijn en welke niet dwingend aan iedereen opgelegd, door middel van een zogenaamde geleide economie.

De kern van dit probleem is eigenlijk het streven naar geluk zelf, zegt Popper. Want er is niets dat in de geschiedenis zo veel ongeluk heeft teweeg gebracht als het streven de mensen gelukkig te maken: 'De poging om de hemel op aarde te realiseren heeft altijd een hel voortgebracht'. Daarom kunnen we beter, in plaats van radicaal geluk te eisen, ons op het omgekeerde richten: op het voorkomen en bestrijden van ongeluk. En dat niet door radicale veranderingen door te voeren - die hebben nog altijd meer kwaad dan goed gedaan -, maar door stukje bij beetje te veranderen, stap voor stap. Dat is bescheidener, oké. Het spreekt minder tot de verbeelding, jawel. Maar het is realistischer. En het houdt tenminste de totalitaire verleiding buiten de deur.

van zichzelf. Ze kunnen zich niet eens meer voorstellen dat het leven heel anders zou kunnen zijn, of dat de samenleving heel anders zou kunnen worden ingericht. En het lijkt wel of ze alleen maar leven om veel te kunnen werken in plaats van dat ze werdig gebruikt om de belangen van de grote ondernemingen te dienen, in plaats van andersom. En ze hebben het niet eens in de gaten. Werken, geldverdiene en spullen kopen, dat is hun levensvervulling geworden. Het is de enige dimensie in hun bestaan. De mensen zijn *één-dimensionaal* geworden, zegt Marcuse.

De enige groep die nog niet is aangestast door deze begripsver-nauwing zijn volgens Marcuse de jongeren. Zij kunnen zich nog wel een ander leven, een andere samenleving voorstellen. Een samenleving waarin niet geld, of oppervlakkig koopplezier, of de produktie van allerlei onzin centraal staat, maar datgene waar het werkelijk om draait, datgene wat je echt gelukkig kan maken. Dat is de achtergrond van de leuze 'Wij eisen geluk'. Het is de eis tot een radicale koerswijziging, de eis om de samenleving op een heel ander spoor te zetten, het spoor van de echte in plaats van de onechte behoeften.

Popper

Niet iedereen is het eens met Marcuse's analyse. Een van zijn tegenstanders is Karl Popper, een invloedrijk hedendaags filosoof. Hij heeft allereerst kritiek op het idee dat je echte behoeften scherp zou kunnen onderscheiden van onechte behoeften. Hebben we bij voorbeeld echt behoefte aan een tv? En aan een auto? Een fiets? Of aan een mooie jas? Aan dit boek? Waar leg je de grens tussen wat je echt nodig hebt en wat niet?

Volgens Popper kun je die grens nooit scherp en definitief bepalen. Alleen al daarom kun je nooit van bovenaf aan de mensen opleggen welke behoeften wel bevredigd mogen worden en welke niet. Dus moet je ze de ruimte laten om zelf vast te stellen wat hun echte behoeften zijn. 'Maar dat kunnen ze nu juist niet', zou Marcuse tegenwerpen, 'ze zijn immers vervreemd van zichzelf. Daardoor willen ze alleen maar allerlei onnodige onzinnigheden. Je moet ze wel dwingen, anders komen ze nooit van hun vervreemding af.'